

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL DE ISTORIE MODERNĂ

Teză de doctorat

*Societatea rurală românească din Transilvania
de la Revoluția Pașoptistă la Marea Unire din 1918. Habitat și alimentație*

-rezumatul tezei-

Coordonator științific:

Prof.univ.dr. Toader Nicoară

Doctorand:

Alina Ioana Șuta (căs. Bogătean)

CLUJ-NAPOCA

2011

Cuprins

Introducere.....	7
Capitolul I	
Incursiuni istoriografice ale habitatului și ale alimentației populației rurale românești din Transilvania de la mijlocul secolului al XIX-lea până la începutul secolului XX.....	
I.1 <i>Delimitări conceptuale privind societatea rurală.....</i>	16
I. 2 <i>Istoricul cercetărilor axat pe problematica habitatului rural</i>	22
I. 3. <i>Alimentația, obiectul unei istorii totale.....</i>	41
I. 3.1 <i>Istoriografia internațională a alimentației.....</i>	42
1.3.2 <i>Stadiul abordărilor românești centrate asupra alimentației.....</i>	47
Capitolul II	
Cadrul legislativ privind cele două problematici majore ale cercetării : habitat și alimentație	
II. 1. <i>Incursiuni legislative privind organizarea și sistematizarea satelor transilvane.....</i>	57
II.1.1 <i>Primele inițiative de sistematizare rurală.....</i>	59
II. 2. <i>Legislația economică-agrară.....</i>	61
II. 3. <i>Legislația privind organizarea comunelor.....</i>	82
Capitolul III	
Societatea rurală românească din Transilvania între tradiție și modernizare	
III. 1. <i>Dimensiunea geografică și influența acesteia asupra habitatului rural și alimentației transilvane.....</i>	114
III. 2. <i>Tendențe socio-economice transilvane.....</i>	125
III. 3. <i>Distribuția proprietății funciare din Transilvania.....</i>	138
III. 4. <i>Situația semănăturilor la cumpăna dintre cele două secole.....</i>	144
III. 5. <i>Opțiuni alimentare în timpul primei mari conflagrații mondiale.....</i>	148
III. 5. 1. <i>Circulare emise în timpul Primului Război Mondial privind asigurarea alimentelor de primă importanță și prevenirea ruinării gospodăriilor.....</i>	159

III. 5. 2. <i>Ordine de rechiziționare</i>	166
--	-----

Captolul IV

Perspectivile habitatului și ale alimentației populației rurale românești

din Transilvania reflectată în descrierile călătorilor români/străini

și în memorialistica de la mijlocul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

<i>IV. 1 Descrieri ale călătorilor străini despre satele românești</i>	172
<i>IV. 2 Note de cătătorie din arealul românesc</i>	186
<i>IV. 3 Reconstituirea habitatului și alimentației pe baza lucrărilor de memorilaistică ale vremii</i>	200

CAPITOLUL V

Habitatul rural transilvan reflectat în recensămintele din a doua

jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX (1850-1910)

<i>V.1 Cadrul general</i>	219
<i>V. 2 Numărul și mărimea satelor</i>	221
<i>V. 3 Densitatea populației transilvănene la mijlocul secolului al XIX-lea și început de secol XX</i>	231
<i>V. 4 Studii de caz</i>	235
<i>V. 4. 1. Satul Zagra, județul Bistrița-Năsăud</i>	235
<i>V. 4. 1. 1. Argument</i>	235
<i>V. 4. 1. 2. Aspecte geografice</i>	236
<i>V. 4. 1. 3. Organizarea și administrarea comunei</i>	237
<i>V. 4. 1. 4. Evoluția demografică a comunei între 1850-1910</i>	240
<i>V. 4. 1. 5. Repere socio- economice</i>	244
<i>V. 4. 1. 6. Situația habitatului în fostele comune grănicerești</i>	247
<i>V. 4. 1. 7. Situația străzilor, a pieței și a caselor</i>	250
<i>V. 4. 1. 8. Dimensiunea alimentației zăgrenilor</i>	257
<i>V. 4. 2. Satul Rimetea, județul Alba</i>	259
<i>V. 4. 2. 1. Argument</i>	259
<i>V. 4. 2. 2. Aspecte geografice</i>	259
<i>V. 4. 2. 3. Scurt istoric al localității</i>	260
<i>V. 4. 2. 4. Evoluția demografică a localității Rimetea între 1850-1910</i>	262

<i>V. 4. 2. 5. Evoluția modernizatoare a habitatului uman rimetean.....</i>	<i>265</i>
<i>V. 4. 2. 6. De la casele foste iobăgești la clădirile albe clasiciste de tip burghez.....</i>	<i>266</i>
<i>V. 4. 2. 7. Mobilier și cămine tradiționale.....</i>	<i>276</i>
<i>V. 4. 2 .8. Diversitatea culinară maghiară reflectată în rețetele din Rimetea</i>	<i>279</i>
<i>V. 4. 3. Satul Tilișca, jud. Sibiu.....</i>	<i>283</i>
<i>V. 4. 3. 1. Argumen.....</i>	<i>283</i>
<i>V. 4. 3. 2. Așezarea geografică a mărginenilor.....</i>	<i>283</i>
<i>V. 4. 3. 3. Evoluția habitatului din Tilișca reflectată în recensăminte la mijlocul secolului al XIX-lea și început de secol XX.....</i>	<i>284</i>
<i>V. 4. 3. 4. Perspectiva habitatului rural din Tilișca.....</i>	<i>287</i>
<i>V. 4. 3. 5. Incursiuni economice.....</i>	<i>294</i>
<i>V. 4. 4. Satul Saschiz, județul Mureș.....</i>	<i>298</i>
<i>V. 4. 4. 1. Argument.....</i>	<i>298</i>
<i>V. 4. 4. 2 Evoluția demografică a satului Saschiz.....</i>	<i>299</i>
<i>V. 4. 4. 3. Habitatul rural săsesc.....</i>	<i>301</i>
<i>V. 4. 4. 4. Repere privind alimentația săsească.....</i>	<i>306</i>
<i>V. 4. 5. Satul secuiesc Joseni, jud. Harghita.....</i>	<i>307</i>
<i>V. 4. 5. 1. Argument.....</i>	<i>307</i>
<i>V. 4. 5. 2. Evoluția demografică între 1850-1910.....</i>	<i>307</i>
<i>V. 4. 5. 3. Habitatul rural secuiesc.....</i>	<i>311</i>
<i>V. 4. 5. 4. Alimentația secuilor.....</i>	<i>317</i>

CAPITOLUL VI

Aspecte tipologice privind habitatul rural transilvănean la mijlocul secolului al XIX-lea și început de secol XX

<i>VI. 1 Tipologia satelor.....</i>	<i>319</i>
<i>VI .2 Tipurile de gospodării.....</i>	<i>332</i>
<i>VI. 3 Locuințele permanente.....</i>	<i>345</i>
<i>VI. 4. Locuințe temporare.....</i>	<i>348</i>

<i>VI.5. Case românești.....</i>	<i>349</i>
<i>VI. 5. 1 Motivațiile construirii casei.....</i>	<i>350</i>
<i>VI. 5. 2 Tipologia caselor.....</i>	<i>351</i>
<i>VI. 5. 3 Adăposturi pentru alimente.....</i>	<i>369</i>
<i>VI. 5. 4. Evoluția planurilor caselor în secolul al XIX-lea și început de secol XX.....</i>	<i>370</i>
<i>VI. 6. Materiale și tehnici de construcție.....</i>	<i>376</i>
<i>VI.7. Repere privind interiorul caselor.....</i>	<i>380</i>

CAPITOLUL VII

Alimentația cotidiană și alimentația de sărbătoare

<i>VII. 1 Alimentația cotidiană.....</i>	<i>383</i>
<i>VII.1.1 Alimentele de bază ale populației rurale.....</i>	<i>386</i>
<i>VII.1.2. Alimentația de post.....</i>	<i>417</i>
<i>VII. 2. Alimentația de sărbătoare.....</i>	<i>421</i>
<i>VII. 2.1 Mesele comune.....</i>	<i>425</i>
<i>VII 3 Instrumentarul casnic țărănesc.....</i>	<i>427</i>

Capitolul VIII

Imaginea alimentației populației rurale și a habitatului uman

reflectate în presa vremii, în manualele de igienă și în alte categorii de surse la mijlocul secolului al XIX-lea.....430

<i>VIII. 1. Aspecte descriptive și normative privind alimentația rurală.....</i>	<i>431</i>
<i>VIII .2. Corpusul carențelor datorate alimentației deficitare ale țaranului român.....</i>	<i>446</i>

Capitol IX

Bolile cauzate de alimentația deficitară și de condițiile

impurității de habitat din segmentul cronologic investigat

<i>IX. 1 Boala ca obiect de studiu.....</i>	<i>468</i>
<i>IX. 2. Bolile cauzate de o alimentație deficitară.....</i>	<i>470</i>

Capitolul X

Universul gastronomic al lumii rurale românești reflectat în cărțile de bucate și manuscrisele culinare la mijlocul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

X. 1 Cărțile de bucate.....	496
X. 2 Manuscrisele culinare.....	507
Concluzii.....	509
Bibliografie.....	514
Lista anexelor.....	540

Cuvinte cheie: Transilvania, modernizare, habitat, alimentație, rural.

Lucrarea de doctorat având o tematică privind societatea rurală românească din Transilvania analizată din perspectivele cadru ale habitatului și alimentației, sub formă de contribuție și abordare inter și pluridisciplinară reconstituie cele mai relevante problematice care au stat la baza evoluției lumii rurale într-un timp istoric cuprins între două evenimente majore pentru societatea românească: Revoluția Pașoptistă și Marea Unire.

Prin utilizarea surselor edite și a celor inedite capabile să răspundă unui astfel de demers științific, am urmărit reconstituirea multitudinii atitudinilor comportamentele și mentale, declanșate prin impunerea elementelor modernizatoare și de laicizare în interiorul spațiului rural.

Dacă obiectul istoriei este „*omul și...restul*”, așa cum remarca Fernand Braudel, în consecință tot ceea ce ține de ființa umană și de societatea în care trăiește trebuie să constituie o tematică de investigație istorică, iar după Paul Veyne „*totul este demn de istorie*” În cadrul „*noii istorii*” susținută și promovată de Școala Analelor, problematicile habitatului și ale alimentației reprezintă teme centrale ale noilor tendințe istoriografice.

În schimb, în istoriografia românească, subiectul nu a fost marginalizat, dar nici nu a reprezentat un obiectiv de cercetare științifică directă, din acest considerent lucrările

de specilaitate regăsite sunt în proporție relativ redusă, deoarece timp îndelungat studierea habitatului și a alimentației au stat în sarcina celorlate discipline socio-umane.

În cadrul lucrării, m-am axat, cu precădere, asupra celor 15 comitate din așa-numita regiune „*Királyhágontul*” (Dincolo de Piatra Craiului), „*Erdély*” sau Ardealul românesc de care vorbea Nicolae Iorga, format din „*sate și preoți*”, fără însă a neglija prezentarea unor comparații elocvente cu celelate spații locuite de români, care în acest scop sunt binevenite.

Întreaga cercetare este structurată în 10 capitole, de dimensiuni diferite în funcție de materialul documentar edit și inedit valorificat, și multiple subcapitole distincte în care am abordat tematici esențiale privind identificarea concretă a elementelor modernizatoare din perspectivele habitatului și ale alimentației societății rurale românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea și început de secol XX ținând cont de influențele mediului natural, de condițiile climaterice, de structura social-economică a comunităților rurale din zona intracarpatică a țării și de credințele spirituale, perpetuate de-a lungul timpului și care caracterizează imaginea societății de atunci.

Principalele categorii de surse care constituie baza documentară a cercetării sunt grupate în surse inedite și edite în care am inclus lucrările generale, publicațiile speciale, lucrările cu caracter legislativ și articolele de legi, lucrările monografice, cărțile de bucate, Monitoarele Oficiale ale fostelor comitate Cluj, Bistrița-Năsăud, Sibiu, Brașov, Mureș-Turda și Solnoc-Dăbâca; regulamente de construcții, descrieri de călătorie, lucrări de memorialistică și recensămintele efectuate în intervalul cuprins între anii 1850-1910.

În această direcție am urmărit valorificarea unei părți consistente din bibliografia identificată în marile centre de informare și documentare românești, printre care menționez: Biblioteca Academiei, filialele București și Cluj-Napoca; Biblioteca ASTRA din Sibiu, Biblioteca Centrală Universitară „*Lucian Blaga*” Cluj-Napoca, Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, precum și Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale- filialele Bistrița, Cluj-Napoca, Târgu-Mureș și Sibiu.

Cercetările de teren efectuate în marile muzee etnografice cu relevanță pentru analiza de față: Muzeul „*Romulus Vuia*” din Cluj-Napoca, Muzeul Satului „*Dimitrie Gusti*” din București, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „*ASTRA*” din Dumbrava

Sibiului, alături de cele întreprinse în câteva sate ardeleno au întregit orizontul informațional și au venit ca o excelentă completare spre susținerea întregului demers.

Pe lângă acestea, se adaugă referințele din istoriografia internațională datorate lui Eugen Weber, Massimo Montanari, John C. Super, Martin Brueget, Bruno Lauriox și mulți alții, în care au fost expuse informații bogate centrate spre o reconstituire a habitatului și obiceiurilor alimentare care pentru un astfel de demers științific sunt extrem de utile

Ca metodologie de lucru, am uzitat metoda specifică monografiilor sătești care coroborată cu cea sociologică, a observației directe a realității au făcut posibilă impunerea unui model real de investigație a satului românesc prin cercetarea obiceiurilor alimentare românești, a asistenței sanitare rurale, structura proprietății agricole, perspectivele gospodăriei țărănești etc.

Metoda specifică etnografiei a condus la studierea tipurilor de așezări umane, tipurilor și structurilor de gospodărie, modului de împărțire în loturi a pământului, clasificării sistemului de agricultură, sistemului rețelei de drumuri, modului de organizare al familiei și tipului relațiilor de rudenie. Totodată, metoda analizei comparative a fost des utilizată pe parcursul elaborării lucrării deoarece a fost necesară comparația cu alte state europene, inclusiv din aceeași zonă geografică, în intenția de a oferi o imagine credibilă asupra procesului de modernizare a Transilvaniei rurale.

Pe această linie, am urmărit pe lângă conturarea habitatului rural din Transilvania și oportunitatea reală de orientare a discursului istoriografic românesc, spre discursul istoriografic european- cel francez, axat pe o anchetă a Franței rurale¹ atât din perspectiva de modernizare a habitatului, cât și transformările concrete ale regimului alimentar, precum și spre cel maghiar în ideea unei analize comparative a spațiului rural românesc cu cel maghiar. Metodele cantitative cu orientare de tip pozitivist și calitative au fost des folosite pe parcursul mai multor capitole permițând descrierea reală a celor două problematice după modelul studiilor și lucrărilor de referință consultate care ne-au furnizat incursiuni relevante din evoluția social-economică a lumii rurale.

¹ Eugen Weber, *La fin des terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)*, Paris, Le Grand Livre du Mois, 1998.

Analiza interdisciplinară impune expunerea *discursului oficial* – analizat prin perimetrul legislația vremii emisă de statul modern; *discursul Bisericii* exercitat prin circulare bisericești, lucrări de teologie; *discursul intelectualilor români* conturat în presa locală și regională a vremii ; *discursul medical* creionat în presa vremii, în manualele de igienă, în broșuri de specialitate și în publicații cu caracter științific; *discursul sociologic*, axat pe atitudini, mentalități și comportamente în cadrul unei literaturi de specialitate.

În primul capitol din cadrul lucrării am punctat câteva delimitări teoretice privind societatea rurală în vederea unei abile înțelegeri a celor mai simptomatice transformări petrecute mediul rural, urmând ca în celealte două secțiuni să centralizez principalele repere istoriografice și a celor metodologice referitoare la problematicile habitatului și ale alimentației din Transilvania rurală ce constituie baza documentară a demersului științific de față.

Primele inițiative concrete centrate asupra studierii lumii rurale în toată complexitatea sa datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe fondul disputelor politice care au favorizat întocmirea unor monografii sătești, lucrări despre agricultură și despre țărani, studii statistice, de agronomie, de istorie, de etnografie și de geografie. Însă perioada 1920-1945 reprezintă cea mai bogată etapă în elaborarea studiilor rurale ca urmare a înființării Școlii Sociologice de la București.

În istoriografia românească, problematica alimentației umane a intrat relativ târziu, ca disciplină de sine stătătoare, în domeniul preocupărilor științifice, însă în ultima vreme alimentația alături de habitat se bucură de un interes constant de exploatare a unor dimensiuni ignorate ale istoriei, antropologiei istorice și mentalităților colective.

Cel de al doilea capitol al tezei reprezintă dovada schimbărilor ce s-au fructificat pe baza deciziilor legislative impuse și mediatizate de autoritățile austro-ungare. Această secțiune inventariază primele inițiative de organizare și sistematizare rurală care datează încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, legislația economică-agrară și cea aplicată organizării comunelor.

Normele legislative introduse începând cu deceniul șase al secolului al XIX-lea evidențiază intervenția și implicarea riguroasă a autorităților statale care au urmărit să

pună bazele unui sistem administrativ modern, implicit înscrierea spațiului rural transilvan pe o traiectorie ascendentă prin restructurarea proprietății rurale în funcție de principiile moderne declanșate în Transilvania; ridicarea satelor transilvănene la nivelul celor ce aparțineau celorlalte naționalități din imperiu. Cu precizarea că transpunerea în realitate a legilor mă refer aici atât la legile agrare, cât și la cele axate asupra organizării și sistematizării spațiului rural, regulamentele de construcție identificate în presa locală și regională a vremii, precum și alte ordine circulare au fost aplicate diferit în funcție de interacționarea mai multor factori, deja amintiți, care au facilitat sau îngreunat aplicarea concretă a respectivelor norme legislative.

Al treilea capitol dedicat societății rurale românești din Transilvania între tradiție și modernitate tratează, în prima secțiune, dimensiunea geografică și influența acesteia asupra habitatului rural și alimentației transilvane, cu precizarea că mediul a influențat perpetuarea unor modele alimentare specifice hranei tradiționale transilvănene, precum și forma și structura așezărilor de unde rezultă marea diversitate tipologică întâlnită la nivelul habitatului uman din spațiul rural. Celelate subcapitole abordează câteva tendințe socio-economice transilvane datorate redimensionării lumii rurale prin deschiderea gospodăriei spre economia de piață în urma abolirii iobăgiei, expansiunea agriculturii prin trecerea la cultivarea integrală a hotarului, comasarea hotarelor satelor, segregarea pădurilor și pășunilor ce au condus spre o agricultură mult mai eficientă; apoi distribuția proprietății funciare din Transilvania; situația semănăturilor la cumpăna dintre cele două secole pe baza unor date statistice publicate în epocă; opțiunile alimentare în timpul primei mari conflagrații mondiale; circulare emise în timpul Primului Război Mondial privind asigurarea alimentelor de primă importanță și prevenirea ruinării gospodăriilor; ordine de rechiziționare.

Una dintre contribuțiile reale ale prezentei lucrării de cercetare este aceea că valorifică aspecte nedezbătute încă în istoriografia românească identificate în cadrul arhivelor naționale-diverse filiale și în cadrul Monitoarelor Oficiale ale fostelor comitate. În această direcție, am avut în vedere cu precădere acele circulare și alte ordine guvernamentale emise în timpul Primului Război Mondial axate asupra asigurării nevoilor alimentare stringente ale populației și ale armatei, prevenirii

ruinării gospodăriilor, însoțite și de alte ordine de rechiziționare ale unor produse alimentare de primă importanță pentru societate.

Capitolul următor din structura tezei este împărțit în două secțiuni distincte, în care am evidențiat corpul notelor de călătorie străine și românești, precum și descrierile habitatului și alimentației reflectate în lucrările de memorialistică. Notele de călătorie coroborate cu memorialistica vremii constituie două categorii de surse elocvente în reconstituirea realităților trecute din perspectivele care ne interesează. Poziția socială, interesele diferite, formația profesională, mediul de viață, cultura, apartenența confesională din care proveneau autorii principalelor publicații consultate, au influențat calitatea descrierilor realizate de către aceștia și au condus la creionarea într-o lumină proprie a unei imagini complexe asupra societății românești.

Pe parcursul celui de al V-lea capitol din cadrul tezei am urmărit abordarea evoluției demografice a habitatului reflectată în recensămintele din epocă, demers care a presupus, într-o primă etapă, evidențierea cadrului general din perimetrul demografiei istorice, în al doilea rând prezentarea unor date statistice centrate asupra numărului și mărimii satelor, densității populației transilvănene la mijlocul secolului al XIX-lea și început de secol XX, iar în ultima secțiune ne-am axat asupra elaborării unor studii de caz, în care am valorificat, cu precădere, cercetările de teren întreprinse în satele Zagra (județul Bistrița-Năsăud), Tilișca (județul Sibiu), Rimetea (județul Alba) și Saschiz (județul Mureș) și lucrările teoretice din istoriografia maghiară în cazul studiului de caz al localității Joseni (județul Harghita), în intenția de a prezenta importante etape din cadrul procesului de modernizare susținut de statul modern, dar și de autoritățile locale.

O altă contribuție a tezei se regăsește în secțiune dedicată studiilor de caz demarate în cinci localități diferite din arelul aflat spre investigare, în care am sintetizat cele mai elocvente trăsături specifice zonelor investigate, influențate de practicarea principalelor ocupații: creșterea animalelor și agricultura.

Alegerea acestor localități nu a fost întâmplătoare așa cum reiese din partea argumentativă a fiecărui studiu de caz. Chiar dacă nu am păstrat o ordine sistematică a punctelor tratate în cadrul fiecărei localități, pot să concluzionez afirmând că meritul acestor studii de caz este acela că oferă importante incursiuni asupra

habitatului secuiesc, săsesc și maghiar, respectiv asupra alimentației acestor etnii, demers în care pe lângă cercetările de teren efectuate în localitățile menționate, lucrările etnografice dedicate zonelor, descrierea satelor a fost completată și cu informații identificate în timpul cercetărilor de teren demarate în timpul stagiului doctorat ca rezultate a mobilităților și a grantului personal de care am beneficiat. Relevanța renumitelor muzee etnografice pentru cercetarea de față a constat în faptul că acestea expun alte ipostaze a habitatului prin refacerea și păstrarea imaginii reale a întregului proces al habitatului rural, regăsit prin existența ansamblurilor de gospodării, tehnici de construcții etc.

Având în vedere cercetările de teren demarate în localitățile eșantionate menționate mai sus, acțiunile de sistematizare sau de compactare a gospodăriilor conform unor planuri impuse de autoritățile austriece, ulterior austro-ungare pot fi recunoscute parțial și în prezent după forma lor exterioară, amplasarea gospodăriilor, materialele de construcție etc.

Capitolul VI, de mare întindere, prezintă importante incursiuni referitoare la tipologiile satelor, ale gospodăriilor și ale caselor, precum și câteva repere axate asupra evoluției planurilor caselor din perioada anchetată în care am prelucrat o parte consistentă din informațiile identificate în urma cercetărilor de teren realizate în incinta renumitelor muzee etnografice amintite în prima secțiune a părții introductive.

Ameliorarea sesizabilă, în aceste sate, asociată cu diverse forme ale bunăstării țăranilor datorate și schimbărilor condiționate de îmbunătățirea tehnicii agrare au acționat cu precădere asupra palierului alimentar, iar din perspectiva habitatului, aceste modificări au fost vizibile în modul de construcție a caselor, plecând de la edificiile simple constituite dintr-o cameră singulară până la cele formate din patru încăperi sau chiar mai multe; ceea ce trebuie privite ca un semn al modernizării.

Se impune să precizez faptul că îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației țărănești începând, cu precădere, după desființarea relațiilor feudale, ulterior fiind accentuate în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea nu a cuprins toate grupurile și straturile societății țărănești în egală măsură datorită existenței unor circumstanțe defavorabile care au făcut ca o categorie destul de relevantă din rândurile țăranimii să se afle de cele mai multe la limita subzistenței.

Problematika alimentației cotidiene și a celei de sărbătoare constituie subiectul tematic al capitolului VII din structura tezei, urmând ca pe parcursul celorlalte capitole să abordez imaginea alimentației lumii rurale și a habitatului uman reconstituită având în vedere multiple articole publicate în presa vremii, manualele de igienă și alte categorii de surse. Capitolul insistă, prioritar, asupra aspectelor descriptive și normative privind alimentația și asupra cauzelor și consecințelor alimentației deficitare și condițiilor de habitat improprii în care trăia țărănul român de la mijlocul secolului al XIX-lea și începutul celui următor.

O altă contribuție certă rezultă din ultimele capitole dedicate celor două problematici prin intermediul cărora am urmărit conturarea discursului medical despre lumea rurală din Transilvania care s-a dezvoltat în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, în urma reglementărilor introduse prin legislația sanitară din Ungaria, impuse autorităților sanitare de a raporta despre situația igienică și sanitară a circumscripțiilor pe care le administrau, prezentate și dezbătute în adunările comitatense și unele publicate în *Monitoarele Oficiale* ale comitatelor.

Acest demers până în momentul finalizării tezei de doctorat în forma dată spre a fi susținută, cel puțin pentru spațiul transilvănean, nu a mai fost făcut, fără a nu omite însă cercetările riguroase dedicate sistemului sanitar din Vechiul Regat.

O altă concluzie ar fi aceea că pentru secvența temporală avută în vedere, lucrările generale de igienă, manualele școlare, rapoartele despre situația igienică și sanitară a localităților, rapoartele inspecțiilor sanitare, legislația igienico-sanitară, statisticile realizate în epocă, presa vremii, cărțile de bucate etc. consultate constituie modalitățile cele mai facile de mediatizare informațională prioritară a cunoștințelor despre alimentație, dar și despre habitat în vederea estompării tendințelor de regim alimentar deficitar, igienă precară, evitarea construirii locuințelor în neconcordanță cu reglementările oficiale existente, care au contribuit la menținerea epidemiilor și a mortalității ridicate, până la final de secol XIX și început de secol XX. Din aceste considerente, medicii și alți intelectuali ai vremii au investigat perspectivele unui regim alimentar adecvat și ameliorarea habitatului, lumea rurală fiind cea mai expusă în fața acestor puseuri epidemice.

În penultimul capitol din structura tezei de doctorat, am analizat întreaga paletă a puseurilor epidemice cauzate de o alimentație inconsistentă din punct de vedere caloric care a generat malnutriția și subnutriția. Acest capitol mediatizează multe din normele igienico-sanitare propuse de medici în vederea estompării bolilor care au cuprins un segment destul de important al lumii rurale.

Capitolul X și ultimul reconstituie universul gastronomic al societății țărănești românești pe baza cărților de bucate publicate în epocă și a unor manuscrise culinare inedite identificate în cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București.

Perspectiva istorică aplicată procesului de modernizare impune identificarea acelei „grile de interpretare” asupra transformărilor spectaculoase petrecute începând cu anul 1848, considerat a fi un moment cheie, de turnură, în conformitate cu opinia unanună a istoriografiei, integrat în marele proces de modernizare europeană.

Sperăm ca vastitatea problematicilor investigate să aducă un plus de cunoaștere în reconstituirea realităților rurale românești de la mijlocul secolului al XIX-lea și început de secol XX. Lucrarea și-a propus, sperăm că într-o măsură mai mică sau mai mare am reușit, să depășească un statut de teoretizare, intenționând identificarea concretă a ipostazelor habituale și a celor alimentare existente în lumea rurală transilvăneană în segmentul cronologic abordat.

Bogăția informațională dedectată în cadrul acestor instituții în corelație cu amănuntele identificate în urma cercetărilor de teren mi-au permis o investigare și o analiză amănunțită a celor mai relevante surse, însă meritul important al lucrării este tocmai acela că oferă informații inedite despre modernizarea concretă a habitatului și evidențierea palierului alimentar din perimetrul legislativ, al momentelor majore din viața sătenilor, al cărților de bucate și al discursului medical.

Surse inedite

I. Surse inedite

ANIC-București

- *Colecția de documente privind Transilvania 1253-1939*, inv. nr. 1853
- *Colecția de manuscrise 1425-1982*, nr. inv. 292.

ANDJ- Sibiu

- *Colecția de documente ale Muzeului Agnita 1513-1957.*
- *Ordine și Circulare Aulice, Guberniale, Scaunale, 1790-1900, d.26.*
- *Dieta Transilvaniei 1536-1865, fond nr. 22, inv. nr. 35.*
- *Orașului și Scaunului Sibiu. Primăria Sibiu, inv. nr. 222, d. B-63.*
- *Magistrat-acte ordonate pe probleme 1751-1908, nr. fond 1, nr. inv. 335.*
- *Colecția de manuscrise, 1522-1973, fișe.*
- *Magistratul orașului și scaunului Sibiu. Primăria Sibiu, inv. nr. 222.*

ANDJ-Târgu-Mureș

- *Colecția de Documente a Filialei Arhivelor Statului Mureș, nr. fond 4, nr. inv. 318.*
- *Fondul Comitatul Târnavă...*
- *Fond Primăria Târgu-Mureș. Foi de proprietate și cadastrale, nr. inv. 120, nr. fond 9, 1873-1936.*

ANDJ-Bistrița-Năsăud

- *Colecția personală Iulian Marțian, nr. fond 51, pachetul IV, nr. 15.*
- *Oficiul Parohial Greco-Catolic Poiana Ilvei, nr. inv. 12, 1842, 1869-1945.*
- *Fondul Oficiul Parohial Ortodox Român Bistrița-Bârgăului, 2-1908-1948;*
- *Fondul Oficiul Parohial Ortodox Susenii Bârgăului, 1792-1948, nr. inv. 707, nr. fond. 95;*
- *Fond Virgil Șotropa, , nr. inv. 65.*
- *Fond Anton Coșbuc, nr. inv. 712.*
- *Fond Protopopiatul greco-catolic român Bistrița, dosar 316/1913*

ANDJ-Alba-Iulia,

Prefectura Județului Alba-Cabinetul Prefectului, nr. fond 7, nr. inv.3, 1857.

II. Lucrări generale

1. A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, trad. Cornelia Bucur, București, Allfa, 2000.
2. Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei Republicii Populare Române, vol. I.
3. Eugen Weber, *La fin de terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)*, Paris, Le Grand Livre du Moi .
4. Florea Stănculescu, *Organizarea și sistematizarea satelor*, București, Tiparul Cartea Românească, 1943.
5. George Em. Marica, *Foaia pentru minte, inimă și literatură: bibliografie analitică cu un studiu monografic*, București, Editura pentru literatură, 1969.
6. Georgeta Stoica, *Muezul Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, Arc 2000, 2004.
7. Gheorghe Crăiniceanu, *Literatura medicală românească. Biografii și bibliografie*, București, 1907.
8. Grisellini Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului*, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1984.
9. *Istoria Românilor. Constituirea României Moderne*, coord. Acad. Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003.
10. *Istoria României. Compendiu*, coord. Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 2004.
11. Ioana Dumitrana, *Socitatea rurală la sfârșitul epocii moderne*, Editura Didactic Pres, Slatina, 2008.
12. Ioan Hațegan, *Habitat și populație în Banat (sec. XI-XX)*, Editura Mirton Timișoara, 2003.

13. Ioan I. Lăpădat, *Românii seceleni. Cauzele decadenței lor economice și mijloacele de îndreptare. Disertațiune.*, Brașov, Tipografia A. Mureșanu, 1899;
14. Ioan Vaida, *Autori contemporani despre hrana în trecutul țaranului român*, Cluj, Tipografia Record, 1940.
15. Ion Bold, Mioara Matei, Petre Săbădeanu, *Sistematizarea rurală*, Editura Tehnică, București, 1974.
16. Ion Stanciu, Iulian Oncescu, *România în timpurile moderne: reperele unei epoci*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2004.
17. Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, Editura Dacia, 1973.
18. J. Ruffié, C. Sournia, *Les épidémies dans l' histoire de l' home*, Paris, 1995.
19. Keley Károly, *Hazánk és népe (Țara noastră și poporul ei)*, Budapest, 1889.
20. Lucian Boia, *Omul și clima: teorii, scenarii, psihoze*, București, Humanitas, 2005.
21. Marius Bizerea, *Populația și așezările omenești din Banat*, Teza de doctorat, Timișoara, 1969.
22. Marin Iosif Balog, *Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, Cluj-Napoca, International Book Access, 2007;
23. Nestor Șimon, *Dicționar toponimic*, vol. îngrijit de Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu și Mircea Prahase, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2007.
24. „*Periplu istorico-toponimic: Valea Zăgrii*”, vol. îngrijit de Mircea Prahase, Cluj-Napoca, Supergraph Tipo, 2003.
25. „Sociologie economică rurală”, coord. Roman Toma, George Țigal, Andrei Ignat, Valentin Rusu, Gabriel Popescu etc. București, Editura ASE, 2004.
26. Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei: explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Accent, 2002.

27. Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Noi explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Accent, vol. 2., 2009.
28. Toader Nicoară, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societatea rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, 2001.
29. Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne 1600-1830*, Accent, Cluj-Napoca, 2006.
30. Teodor Pavel, *Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană 1850-1918*, Cluj-Napoca, Accent, 2003
31. Teodor V. Păcățean, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. 1, Sibiu, Tipografia Societate de Acțiuni, 1902.
32. Vasile Surd, *Geografia așezărilor*, Cluj-Napoca, 2004.
33. Vasile Surd, *Introducere în geografia spațiului rural*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002

III. Lucrări de specialitate

1. Kornfeld, *Întrebuințarea fasolei soia în alimentația omului*, Cluj-Napoca, Tipografia Cartea Românească, 1935.
2. Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud (1861-1876)*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2009.
3. Alexandru Suru, *Laptele din punct de vedere alimentar, din punct de vedere igienic și din punct de vedere al economiei naționale. Sfaturi primăriilor comunale cu privire la controlul laptelui*, Brașov, Tipografia Unirea, 1929.
4. Alina Ioana Șuta, Oana Mihaela Tămaș, Alin Cipală, Constantin Bărbulescu, Vlad Popovici, *Legislația sanitară în România modernă: 1874-1910*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009.

5. A. Urbeanu, *Îmbunătățirea alimentației țaranului român*, București, Tipografia Speranța, 1901;
6. Aurel Dobrescu, *Cum să trăim? Povețe doctoricești pentru trebuințele zilnice scrise pe înțelesul tuturor. Cartea I Despre mâncare și beutură*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1912 ;
7. Aurel Dobrescu, *Cum să trăim? Povețe doctorești pentru trebuințele zilnice, scrise pe înțelesul tuturor*, partea a-II-a, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1913.
8. Constantin Bărbulescu, Vlad Popovici, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Contribuții*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2005.
9. Cristu S. Negoescu, *Ardealul nostru- Transilvania, banatul, Crișana, Maramureșul- din punct de vedere geografic, economic, administrativ și mai ales financiar*, București, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, 1919.
10. Corneliu Bucur, Dumitru Budrala, *Muzeul Astra*, Sibiu, Astra Museum, 2007.
11. Cservény Anton, *Cronica calamităților și epidemiilor din Ardeal, Banat și teritoriile marginase de la 1007-1872 (în izvoare ungurești)*, Tipografia Gloria, Cluj-Napoca.
12. Eged Ákós, *Problema agrară și mișcarea țărănească din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea 1890-1907*, Teza de doctorat.
13. Eged Ákós, *Falu, város, civilizáció*, Cluj-Napoca, 2002.
14. Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, București, Vremea, 2006.
15. Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004.
16. *European food history: a research review*, edited by Hans J. Teuteberg, Leicester University Press, Leicester, England, 1992.

17. Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Institutul Cultural Român, Centru de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005.
18. *Food. A culinary history from Antiquity to the Present*, under the direction of Jean-Louis Flandrin and Massimo Montanari, ed. Albert Sonnenfeld, New York 1999.
19. Furu Árpád, *Műemlékvédelem torockón a Torockó Értékvédő Program első tíz éve. Protecția monumentelor istorice la Rimetea: primii zece ani ai programului de protecție a patrimoniului Rimetea. Built Heritage Conservation in Rimetea: the first ten years of the Rimetea Heritage Conservation Program*, Cluj-Napoca, Utilitas, 2006.
20. *Ghidul gastronomic al României*, ediția a IV-a, completată și revizuită, 1500 de rețete, București, House of Guides, 2005;
21. *Ghidul gastronomic al României-2000 de rețete din toate regiunile istorice istorice ale României de la bucătăria dacică la cea contemporană, ediție revizuită, completată și îmbunătățită de cei „mai mari bucătari ai României, ediția a V-a*, București, House of Guides, 2008.
22. George Em. Marica, *Satul ca structură psihică și socială: curs de sociologie rurală*, ed. îngrijită de Andrei Negru, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004.
23. George Em. Marica, „Încercare de definiție a satului”, Extras din *Revista de Psihologie*, Cluj-Sibiu, 1942.
24. Georgeta Stoica, *Muezul Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, Arc 2000, 2004.
25. Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena țaranului român: locuința, încălțăminte și îmbrăcăminte. Alimentațiunea în diferite regiuni ale țării și în diferite timpuri ale anului*, București, Lito-Tipografia Carol Gobl, 1895.
26. Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena românului*, Oravița, Tipografia Progresul, 1908.
27. Grancea I, *Ținutul năsăudean*, București, Editura Cartea Românească, s.a.

28. G. V. Manicea, *Considerațiuni asupra mortalității generale*, teza pentru doctorat în medicină, București, Tip. A. Grecescu, 1880.
29. Hajdú Farkas-Zoltán, *Székelyek és szászok. A kölcsönös segítség és intézményei a székelyeknél és az erdélyi szászoknál*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2001.
30. Hantz Lám Irén, *A torockói konyha, izek, szokások (74 recept) (Bucătăria din Rimetea, gusturi, obiceiuri)*, Kolozsvár, Stúdió, 2003.
31. Henri H. Stahl, *Pentru sat*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”.
32. *Histoire de l' alimentation*, coord. Jean Louis Flandrin, Massimo Montanari, Fayard, 1996.
33. Ioan Bolovan, *Satul românesc din Transilvania de la Revoluția Pașoptistă la Primul Război Mondial. Aspecte demografice*, Teza de doctorat, Cluj-Napoca, 1998.
34. Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 2000.
35. Ioan Ciorba, *Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817*, Oradea, Editura Arca, 2007.
36. Ioan Claudiu, *Alimentația poporului român în cadrul antropogeografiei și istoriei economice*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939.
37. Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, 1915.
38. Ion Iosif Șchiopul, *O țară care moare: Ardealul etnografic, statistic, economic, cultural și politic*, București, Institutul de arte grafice C. Sfetea, 1916.
39. Ion Jalea, *Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșana și Bucovina- cu o hartă*, București, Editura Steinberg, s.a.

40. Ioan Toșa, *Casa în satul românesc de la începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, Supergraph Tipo, 2002.
41. Ioan Toșa, Simona Munteanu, *Muzeul Etnografic al Transilvaniei 1922-2002. Opt decenii de activitate în serviciul etnografiei românești*, Cluj-Napoca, Mediamira, 2001.
42. Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, Editura Științifică, 1973.
43. Iulian Mincu, *Universalitatea alimentației. Istoria și particularitățile alimentației la români*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
44. Jean Anthelme Brillat-Savarin, *Fiziologia gustului*, traducerea Doina Pașca-Harsanyi, București, Editura Meridiane, 1988.
45. Jean-Louis Flandrin, Massimo Montanari *Food. A culinary history from Antiquity to the Present*, ed. Albert Sonnenfeld, New York, 1999.
46. John Akeroyd, *Peisajul istoric al satelor săsești din sudul Transilvaniei*, Fundația Adept, Saschiz, 2006.
47. Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, *Kászoni székely népművészet*, Kriterion, Bukarest, 1972.
48. László Rákosy, Demetra Rákosy, Raluca Vodă, *Rimetea- natură și cultură. Eisenburg-natur und kultur. Rimetea-nature and culture*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009.
49. Lucian Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român 1925-1945*. Prefață de Dimitrie Gusti, București, Institutul Social Român, 1945.
50. Lucreția Oprean, *Bucătăria din Transilvania*, Editura Eeres, București, 1972.
51. Magyar András, *Gyergyóalfalu a történelem sodrában*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csikszereda, 1997.
52. Mihail Popescu, *Alimente și băuturi din punct de vedere chimic și higienic*, București, Tipografia Modernă Grigorie Luis, 1906.

53. Martin Brueget, Bruno Lauriox, *Historie et identités alimentaires en Europe*, Institut européen d'histoire de l'alimentation, Hachette, 2002.
54. Massimo Montanari, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa*, Iași, Polirom ;
55. Mircea Mureșianu, *Districul grăniceresc năsăudean. Studiu de geografie istorică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.
56. Nicolae Iosif, *Creșterea pomilor. Sfaturi și povețe pentru țărani români*, Sibiu, Editura Asociației, 1912.
57. Nicolae Manolescu, *Igiena țăranului: locuința, iluminatul și încălzitul ei. Alimentațiunea țăranului în deosebitele epoce ale anului și în deosebitele regiuni ale țării*, București, Lito-Tipografia Carol Gobl, 1895.
58. *Poruncile primăriei Năsăud 1863-1867*", Năsăud, Editura Fundației „George Coșbuc”, ediția a II-a revăzută și întregită, 2006.
59. Ofelia Văduva, Nicolae Constantinescu, *Transilvania culinară*, în *Cultura tradițională comparată din Transilvania*, coord. Ioan Opreș, Editura Mironia, București, 2000 (CD).
60. Ofelia Văduva, *Pași spre sacru: din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
61. Onfray Michel, *Pânțele filozofilor. Critica rațiunii dietetice*, București, Editura Nemira, 2000.
62. Paul Freedman, *Istoria gustului*, traducere de Raluca Popescu, Mădălina Tureatcă, Andra Stoica, Vellant, 2008.
63. Paul Petrescu, *Arta populară românească*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.
64. Paul H. Stahl, *Planurile caselor românești țărănești*, Sibiu, 1958.
65. Paul Henri Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei. Structuri sociale, structuri magice și religioase*, trad. De Viorica Niculae, București, Paidea, 2000.

66. Paul H. Stahl, Henri H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, Editura Științifică București, 1968.
67. Petre Dunca, *Repere în antropologia culturală a alimentației*, Iași, Editura Fundației Axis, seria antropologie, 2004.
68. Petru Dunca, Delia Suiogan, Ștefan Nariș, *Mâncarea între ritual și simbol*, Baia Mare, Editura Ethnologia, Universității de Nord, 2007.
69. Radu Anton Roman, *Bucate, vinuri și obiceiuri românești*, Ediție nouă îndelung revăzută și mult adăugită, Paidea, București, 2001.
70. Romulus Vuia, *Așezările, casa și portul țaranului român din Ardeal și Banat*, s.a., s.n., s.l.
71. Romulus Vuia, *Țara Hațegului și regiunea Pădurejnilor: studiu antropogeografic și etnografic*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj-Napoca, 1926.
72. Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, București, Editura Minerva, 1980.
73. Simion Stoica, *Higiena copilului de la naștere până la al 7-lea an al etății*, Sibiu, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, 1895.
74. Romulus Vuia, *Câteva observațiuni și constatări asupra păstoritului și asupra tipurilor de case la români*, București, Tiparul Cultura Națională, 1924.
75. Simion Stoica, *Îngrijirea copilului mic până după înțarcare. Sfaturi pentru mame*, Sibiu, Editura Asociațiunii Astra, Sibiu, 1928.
76. Sultana Avram, *Locuința rurală românească: moșteniri și factori de schimbare*, Sibiu, Tehnomedia, 2004.
77. Teodor Ionescu, *Ideea unității naționale reflectată în gândirea economică din Transilvania 1848-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
78. Vasile Cucu, *Geografia populației și așezărilor umane*, București, 1981.
79. Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

80. Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania-studiu etnografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
81. Valeriu L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal. Patru veacuri de medicină în Ardeal-întâii medici români și întâiele tipărituri românești din Ardeal. Oameni și fapte din trecutul medical al Brașovului, Cluj*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927.
82. Valeriu L. Bologa, *Contribuții la cunoașterea igienei rurale în trecutul nostru*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl, 1940.
83. Valeriu L. Bologa, *Din istoria sifilisului*, Cluj, Tipografia Națională S.S., 1931.
84. Victor Lazăr, *Ardealu și ardelenii*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1921.
85. Werner Rösener, *Țăranii în istoria Europei*, traducere de Maria Magdalena Anghelescu, Polirom, 2003.

IV Lucrări cu conținut legislativ și articole de legi

1. Articolul de lege XVIII din anul 1871 despre regularea comunelor în *Colecțiunea legiloru țierei din anul 1871*, facicula 1, Pesta, Editura lui M. Bath, 1871.
2. 120. Articu de lege XXII din anul 1885 despre ținerea în evidență a cadastrului pentru darea de pământ”, în *Collectiunea legilor din anul 1885*, Budapesta, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Comissiunea lui Otto Nagel Jun, Tipografia spcietății de tipariu acționarie pestane, 1886
3. 121. *Az 1876:XIV. Törvènyczikk: A közegèszsègügy Rendezèseröl- Articolul de lege nr. XIV din 1876 despre igiena publică*, Budapesta, Hivatalos Kiadas, 1876.

4. *122.Codex Hungaricus. Magyar törvények 1687-1867. Évi törvenycikkek*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1911.
5. *123.Collețiunea legilor din anul 1883*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1883.
6. *Collectiunea legilor din anul 1886*, Budapest, Comissiunea lui Otto Nagel Jun, 1886.
7. *Collectiunea legilor anul 1887*, edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Budapest, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1887.
8. *Collectiunea legilor din anul 1888*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1888.
9. *Collectiunea legilor din anul 1893*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu acționarie pestane, 1893.
10. *Collectiunea legilor din anul 1894*, Budapest, Edițiunea Ministerului regesc ungar de interne, Cu tiparul tipografiei societății pestane pe acțiuni, 1894.
11. *Collectiunea legilor din anul 1895*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1895.
12. *Collectiunea legilor din anul 1898*, Budapest, Tipografia pestană a societății tipografice pe acțiuni, 1898.
13. *Foaia legilor provinciale și a guvernului pentru teara de coroana Transilvania*, Sibiu, Tipografia diecesană, 1856.
14. *Gyujtemenye az Erdélyre nézve kiadott legfelsőbb császári nyiltparancsoknak s a császári k. Polgári és katonai kozmányzó és*

rendeleteinek- Culegerea de ordonanțe imperiale cu privire la Transilvania din 19 iulie 1849-martie 1850.

15. Iosif Pop, *Legea comunală, sau articlii de lege XVIII: 1871 și V 1876*, Brașov, Tiparul și editura lui Romer&Kamner, 1881.
16. XXII Gesetzartikel vom Jahre 1886 über die Gemeinden- *legea XXII din 1886 despre comune*, Budapest, Verlag von Moritz Răth, 1886.
17. 1890: I. Torvenzcikk az evi allami koltsegvetesek kereteben, akar kulon eloterjesztesek alapjan- *legea nr.1 despre drumurile publice și vămii*, Budapesta, 1890.
18. Ordonanța nr. 18230 a Guberniului din Transilvania din anul 1856 în *Foiaia legilor provinciale și a guberniului pentru țeara de coroana Transilvania*, Sibiu, Tipografia diecesană, 1856.
19. *Patenta Împărătească din 21 iunie 1854 pentru Ardeal*, în „Buletinulu guberniului provinciale pentru marele principatu Transilvania”, Sibiu, 1854.

IV Articole din reviste

1. Alina Ioana Șuta, „Alimentația populației rurale din Transilvania în manualele școlii primare”, în *Caiete de antropologie istorică: identități și sensibilități alimentare europene*, Cluj-Napoca, Accent, anul V, nr. 1-2(8-9), ian.-dec. 2006.
2. Alina Ioana Șuta, „Stadiul cercetărilor asupra habitatului românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea”, în *Anuarul Școlii Doctorale Istorie. Civilizație. Cultură*, vol. II, Cluj-Napoca, PUC.
3. Alina Ioana Șuta, „Organizarea habitatului rural transilvănean din perspectiva legislației austriece și austro-ungare în intervalul 1850-1900”, în *Anuarul Școlii Doctorale Istorie. Civilizație. Cultură*, Cluj-Napoca, ed. Toader Nicoară, vol. III, 2007.

4. Alina Ioana Șuta, „Universul gastronomic al lumii rurale românești din Transilvania, reflectat în cărțile de bucate și manuscrisele culinare, la mijlocul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX”, în *Bibliorev*, nr. 17, 2009 (articolul poate fi consultat pe situ-l revistei Bibliorev: <http://www.bcucluj.ro/bibliorev>).
5. Anca Mocan, „Aspecte ale alimentației cotidiene în satul Hășdate, comuna Săvădisla”, județul Cluj, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2008.
6. Bărbulescu Constantin, Vlad Popovici, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Contribuții*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2005.
7. Barbu Ștefănescu, „Lumea rurală transilvăneană confruntată cu puseul demografic al secolului al XVIII-lea. Opțiuni economice și alimentare”, în vol. *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, coord. Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.
8. Daphne A. Roe, Stephen V. Beck, *Pellagra*, în „*The Cambridge World History of Food*”, ed. Kenneth F. Kiple, Kriemhild Coneè Orleans, Cambridge University Press, New York, 2000.
9. Dumitru Vitcu, „Misionari ai modernizării: pașoptiștii”, în *Xenopoliana*, VI, nr.1-2, 1998.
10. Eged Ákós, „Transformări în structura societății rurale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998.
11. Emiliei Pavel, „Contribuții cu privire la alimentația tradițională a populației rurale din Moldova”, în *Revista Muzeelor*, S.C. Universul S.A., anul XXXIII, nr. 2, 1996.

12. Farkas Jenő, „Az élemezésről (despre alimentație)”, în *Egészségügyi Lapok (Foi de sănătate)*, Budapeșt, 1902, II Évfolyam, 1 szám.
13. Grigore Benetato, „Alimentația țăranilor din Ardeal și Banat”, extras din nr. festiv al *Revistei de igienă socială*, anul X, nr.1, ianuarie 1940, București, Tipografia Curții Regale F. Göble Fii S.A.
14. G. Proca, Gh. T. Kirileanu, „Cercetări asupra hranei țăranului”, în *Buletinul Societății de Științe din București-România*, București, Imprimeria Statului, anul XVI, nr. 1-2, 1907.
15. Ioan Bolovan, *Habitatul rural din Transilvania între 1850-1910*”, în *Fațetele istoriei. Existențe, identități, dinamici: omagiu academicianului Ștefan Ștefănescu*, Teoteoi Tudor, Murgescu Bogdan, Solcan Șarlota, București, Editura Universității București, 2000.
16. Ioan Mihăilescu, „Studii de comunități rurale în România”, în *Satul românesc. Studii*, coord. Ioan Matei, Ioan Mihailescu, București, 1985.
17. Ion Gonea, *Geografia satului românesc: așezare, formă, structură*, în „Sociologie românească”, anul II, nr.1, 1937.
18. Iosif Kovacs, *Formarea proprietății funciare burgheze în Transilvania după desființarea iobăgiei în 1848*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria historia, fascicola 2, 1966.
19. Iosif Kovács, „Despre problema proprietății funciare din Transilvania în lumina legislației 1848-1918”, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, seria historia, fasc. 1, 1972, Cluj-Napoca.
20. Iosif Kovacs, „Despre nivelul dezvoltării agriculturii din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor și formele de exploatare a țăranimii”, extras din *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, Cluj-Napoca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, tomul IX, 1966.
21. Iosif I. Adam, „Economia Transilvaniei în timpul primului război mondial”, în *Revista de istorie*, tom 34, nr. 11, noiembrie 1981.

22. I. S. Nistor, *Instituirea comunei rurale ca formă modernă de organizare administrativă*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXVIII, Cluj-Napoca, 1987-1988.
23. I. Șandru, „Contribuții de geografie aplicată privind așezările rurale din România”, în *Natura*, anul XIX, nr. 2, martie-aprilie 1967.
24. John C. Super, Food and history, în *Journal of Social History*, Fall 2002, 36, 1, ProQuest Direct Complete, pp. 165-178.
25. Ladislau Gyemant, Contribuții statistice privind agricultura Transilvaniei, Banatului și Bucovinei în perioada 1720-1871, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Academiei Rep. Socialiste România, XXVII, 1985-1986, pp. 161-184.
26. Nicolae Nițu, *Originea și răspândirea geografică a bordeiului*, în „Arhivele Oteniei”, Editura Academiei Române, București, seria nouă, nr. 7, 1992.
27. Marcel Morar, „Aspecte ale modernizării societății românești din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, în *Sargeția*, XXXII, 2004.
28. Marcel Morar, „Problema modernizării în istoriografie”, în *Sargeția*, 2004, XXXII.
29. Marin Iosif Balog, Teodor Pavel, Societatea rurală transilvăneană în tranziția spre modernitate în lumina legislației austriece din perioada neoabsolutistă 1849-1859, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria historia, Cluj-Napoca, XLVII, nr. 1-2, 2002.
30. Marin Iosif Balog, Efectele politicilor economice ale statului austriac asupra modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875), în *Revista Bistriței*, Bistrița, XVII, 2003.
31. Marin Iosif Balog, *Agenți interni și externi ai modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-*

- 1875), în „*Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană 1850-1918*”, coord. Teodor Pavel, Cluj-Napoca, Accent, 2003.
32. Marin Iosif Balogh, „Transformările sociale și relația sat-oraș în procesul modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875)”, în *Identitate și alteritate. Studii de istorie politică și culturală*, ed. Const. Bărbulescu, Luminița Dumănescu, Sorin Mitu, V. Popovici, Cluj-Napoca, Argonaut, 2007, vol. 4.
33. Marius Rotar, „Apa care arde în flăcări. Dimensiuni ale alcoolismului în Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, *Caiete de antropologie istorică: identități și sensibilități alimentare europene*, anul V, nr. 1-2 (8-9), ianuarie-decembrie 2006, Cluj-Napoca, Accent.
34. Massimo Montanari, „Food systems and models of civilization”, în *Food. A culinary history from Antiquity to the Present*, under the direction of Jean-Louis Flandrin and Massimo Montanari, ed. Albert Sonnenfeld, New York, 1999.
35. Michel Vanderpooten, „L’implantation et les bâtiments de la „Maison rustique” dans la littérature agronomique de l’Antiquité au XXe siècle”(Implantarea și construcția casei rustice în literatura agronomică din antichitate până în secolul XX)” în *La maison rurale on pays d’habitat dispersé de l’Antiquité au XXe siècle*, sous la direction de: Annie Antoine, Martine Cocard, Daniel Pichot, Presses Universitaires de Rennes, Rennes Cedex, 2005.
36. Mircea Iosa, „Situția țărănimii din România în timpul primului război mondial”, în *Revista de istorie*, tom 34, nr. 9, septembrie 1981.
37. Nicolae Nițu, „Originea și răspândirea geografică a bordeiului”, în *Arhivele Oteniei*, Editura Academiei Române, București, seria nouă, nr. 7, 1992.

38. Paul Henri Stahl, „Casa țărănească la români în secolul al XIX-lea. Aspecte unitare, caracteristici regionale”, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1959-1961*, Cluj, 1963.
39. Paul Henri Stahl, „Casa țărănească din Maramureș” în *Studii și cercetări de istoria artei*, extras, anul VIII, 2, 1961, Editura Academiei Republicii Populare Române.
40. Paul Petrescu, *Construcții la studiul arhitecturii populare din Banat*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1963.
41. Romulus Vuia, *Chronologie des types de villages dans le Banat et la Transylvanie*, în „Revue de Transylvanie”, tom III, nr. 1, Cluj, 1936.
42. Romulus Vuia, *Satul românesc din Transilvania*, în vol. „*Studii de etnografie și folclor*”, București, 1975.
43. Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, București, Extrait de „*Le Transylvanie*”, Bucarest, 1937.
44. Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, în vol. „*Studii de etnografie și folclor*”, București, 1975.
45. Simion Retegan, *Contribuții privind organizarea comunității sătești din Transilvania la mijlocul sec. al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, nr. 19, 1876, Cluj-Napoca.
46. Simion Retegan, *Mutații economice în satul românesc din Transilvania la mijlocul veacului al XIX-lea (1848-1867)* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, XXI, 1978.
47. Simona Nicoară, *De la modelul creștin al cumpătării la dieta alimentară modernă. Marile mutații ale structurilor gustului și consumului (secolele XVI-XX)*, în *Caiete de antropologie istorică*, anul V, nr. 1-2, Cluj-Napoca, Accent.
48. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, „Mutații demografice în Transilvania în anii Primului Război Mondial”, în *Mișcări de populație*

- și aspecte demografice în România în prima jumătate a secolului XX. Omagiu academicianului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 80 de ani*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.
49. Toader Nicoară, „Pentru o istorie a alimentației și consumului în istoriografia românească”, în *Caiete de antropologie istorică. Identități și sensibilități alimentare europene*, anul V, nr.1-2 (8-9), ianuarie-decembrie 2006, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006.
50. Sidney W. Mintz and Christine M. Du Bois, The anthropology of food and eating, în revista *Annual Review of Anthropology*, vol.31, 2002, pp. 99-119.
51. Toader Nicoară, Pentru o istorie a alimentației și consumului în istoriografia românească, în *Caiete de antropologie istorică. Identități și sensibilități alimentare europene*, anul V, nr.1-2(8-9), ianuarie-decembrie 2006, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006.
52. Teodor Pavel, „Tradiție și modernizare. Repre metodologice”, în *Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană 1850-1918*, Coord. Teodor Pavel, Cluj-Napoca, 2003.
53. Valeria Soroștineanu, „Populația satului românesc transilvănean în anii Primului Război Mondial. Mobilitate și imobilitate afectivă”, în *Mișcări de populație și aspecte demografice în România în prima jumătate a secolului XX. Omagiu academicianului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 80 de ani*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.
54. Vintilă Mihăilescu, *O hartă a principalelor tipuri de așezări rurale din România*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, tom XLVI, București, 1927.